

Något om förbindelserna Ukraina – Sverige genom tiderna

Det som idag är Ukraina har en brokig historia som sträcker sig tusentals år tillbaks i tiden. Längs med floderna -som Dnjepr – har människor både bott och förflyttat sig, för att handla med andra. Även om de geografiska avstånden mellan Ukraina och Norden är stora har kontakterna mångtusenåriga rötter, något som nutida analyser av DNA-spår belyser. De indoeuropeiska språkens utbredning västerut runtom i Europa kopplas numer ofta ihop med hur folk vandrade från slätterna norr om Kaspiska och Svarta haven och spred sin kultur. De skandinaviska språken har förstås också indoeuropeiska rötter, men hur språken spjälkades upp och blev det de blev är en intrikat historia och svår att i alla delar reda ut.

Självva namnet Ukraina är belagt först under tidig medeltid som beteckning för ett större landområde väster om floden Dnjepr. Det var ingen egen stat utan del av flera furstendömen som kom och gick, med växlande och vaga landgränser. Det är först i och med den första nationalismrörelsen i mitten av 1800-talet som begreppet Ukraina på allvar börjar användas i syfte att skapa en egen stat, baserad på tillhörigheten till ett eget ukrainskt språk (tillhörande den slaviska språkgruppen). I slutdelen av första världskriget frigjorde sig landet också från det ryska imperiet och bildade den först ukrainska republiken under åren 1917–1921. Därefter annekterade det nybildade Sovjet Ukraina och gjorde det till en delrepublik. 1991 fick Ukraina sin självständighet i samband med Sovjets fall.

Kontakterna med Norden och Sverige är gamla och var under vikingatiden av stor betydelse – eftersom flodförbindelserna från Östersjön ner till Svarta havet och de rika länderna i söder (Bysans, Bagdadkalifatet) utgjorde en handelsmässig motorväg. Nordborna sökte sig makt och rikedom i öster både genom handel och krig och i de fornnordiska sagorna kallas områdena i öster för Gårdarrike (där gård betyder stad) med också för Svit IoD hin mikla – alltså det stora Sveaväldet. Vi vet inte hur många människor från Norden som bosatte sig i det som idag är Ryssland, Belarus och Ukraina men de arkeologiska utgrävningarna kan på sina håll avslöja djupa kulturlager där nordiska föremål återfinns.

Historien om kontakterna skrevs ner redan under 1100-talet i ett kloster i närheten av Kyiv av en munk som kallas Nestor – varför krönikan fått namnet Kyivkrönikan, eller Nestorskrönikan. Det är en detaljerad (och i början rätt mytisk) berättelse om hur det som blev till Kyivriket skapades, i kontakterna såväl söderut som österut – och norrut. År 862, säger krönikan, kallade de olika slaviska stammarna på de så kallade varjagerna från andra sidan havet för att det skulle bli ordning. Och tre bröder (Rurik, Truvor och Sineus) kom med sitt folk och kom att skapa sina små riken med ”huvudstäderna” Novgorod, Beloozero och Izborsk. Det är platser nära sjöarna Ladoga och Onega. Rurik (samma namn som det nordiska Hrörek) fick en stor släkt efter sig och en av dessa, Oleg (=Helge), kom med tiden att bli härskare i staden som vi känner som Kyiv. Detta skulle vara år 882.

Krönikan berättar mycket om vad som sedan skedde i det nya riket, som kommit att kallas Kyivriket eller Kyiv Rus (eftersom varjagerna också kallades ruser, detta eftersom de kom från Ruotsi (roddarnas land=Sverige) – som det fortfarande heter på finska. Det gör också en

del av de isländska sagorna. Från den här tiden och ända fram till 1200-talets mitt hade sedan Kyivriket och Norden flitiga förbindelser. Många nordbor slog sig uppenbarligen ner i det som att bli Ukraina, om än de ganska snart antog majoritetsbefolkningens språk och seder – inklusive den ortodoxa religionen, när väl riket blivit kristnat (i slutet av 900-talet) genom det bysantiska rikets försorg. En del kom hem och manifesterade sina färder i runstenstexter och rätt många av dessa finns fortfarande att beskåda, särskilt i Mälardalen. Att handeln österut var lukrativ har vi också påtagliga bevis för genom de många skatter av silvermynt från Bagdadkalifatet, som man än idag hittar i jorden på Gotland. Mynten – som man fått via handel men säkert också genom krigstjänst – är i huvudsak arabiska och skatterna är de största i sitt slag i världen av mynt av det ursprunget, från den här tiden.

Förbindelserna mellan Norden och Kyivriket odlades också på elitnivå. Härskarsläkterna i Norge, Sverige och Danmark hade nära släktband med de i Kyiv och det ända till 1200-talets mitt, då riket (och andra stadsstater i öster) gick under genom ett massivt anfall från mongolernas sida – för att aldrig sedan återuppstå. En del från eliten flydde till Norge och säkert också till Sverige, men vi vet ingenting om deras vidare öden. Tidigare i historien hade medlemmar av de norska eliterna ofta sökt sig till Kyiv för beskydd och stöttning. En av de mest kända var den norske helgonkungen Olav, som fick fly fältet dit i början av 1020-talet (och enligt vissa berättelser då tog vägen över Värmland). Han återkom därifrån med folk och vapen, fick ytterligare stöd från sina släktingar sveakungarna och drog sedan in i Norge för att återta tronen. Men där tar hans saga slut, i slaget vid Stiklestad år 1030. Han föll och blev helgon på kuppen och med tiden byggdes den mäktiga domen i Nidaros för att minna om händelsen och kungen.

En dotter till kung Olav Skötkonung, Ingegerd, blev gift med kung Jaroslav i Novgorod, med starkt inflytande också i Kyiv. Detta var i början av 1000-talet. Ingegerd blev med tiden firad som helgon i den ortodoxa kyrkan under namnet Anna av Novgorod.

Slaviska namn som Boris och Vladimir kom att brukas rätt flitigt i de svenska och danska kungasläkterna under 1100- och 1200-talen. Av Vladimir fick vi den nordiska namnformen Valdemar.

Efter mongolernas maktövertagande i såväl Kyiv som i många andra stater i det som kom att utvecklas till Ryssland blev kontakterna inte lika flitiga med Norden – och senmedeltiden är mindre fredlig, med många gränskrig mellan Sverige och Danmark och Novgorodriket. Från nordiskt perspektiv kom Ukraina långt bort.

Under 1600-talets många maktstrider mellan Polen-Litauen och det nya ryska tsardömet (med säte i Moskva) utvecklades Ukraina som ett gränsland (som namnet enligt vissa uttolkare också betyder). Kosackerna blev en för framtiden viktig grupp; det var bönder som flytt från godsherravälde för ett friare liv på stäpperna och som kom att utvecklas till beridna krigare med högt anseende för sin duglighet. De blev ledande och försökte också att skapa självständighet från de då polsk-litauiska härskarna. I ett trängt läge sökte de stöd från tsaren i Moskva mot polackerna. I kriget kom Ukraina sedan att delas mellan Ryssland och Polen. Det är i den situationen som den dåvarande ledaren för kosackerna, Ivan Mazepa, söker stöd för Ukrainas sak från Polens och Rysslands stora fiende, nämligen

Sverige. Det är en grund till beslutet av kung Karl XII år 1708 att, i kriget mot Ryssland, vända den svenska armén mot just Ukraina – för att hjälpa, men framförallt för att också få Mazepas och hans krigares hjälp i vidare fälttåg. Men vid slaget vid Poltava var allt över.

Ett för Ukrainas historias viktigt dokument från den här epoken finns dock bevarat i det svenska Riksarkivet. Det rör sig om en ukrainsk författningstext från 1710, som också åberopas i dag för att visa på att den ukrainska särarten har djupa rötter.

Ukraina kom att införlivas i den ryska maktsfären och Ryssland kom under 1700- och 1800-talen att expandera territoriellt söderut, i riktning mot konkurrenten, det Osmanska riket. Det är i den expansionsfasen som man också gynnar nybyggnation på den ukrainska stäppen genom att inkalla människor från andra delar av Europa för att ge dem mark att odla. Det gällde inte minst tyska familjer. I svensk historia blir etableringen av Gammalsvenskby (Starosjvédskoje i provinsen Zmijivka) en del i den politiken. Här rör det sig om svensktalande familjer från Dagö (i nuvarande Estland) som tvångsförflyttas hit. I många generationer har de sedan talat sin form av svenska sinsemellan, haft svensk kyrka etc. Under Stalintiden skedde en återflyttning till Sverige härifrån, men en hel del av människorna blev totala främlingar i ett land som kraftigt förändrats sedan 1700-talet – medan de själva levt sitt liv som förr. Tills åtminstone nyligen har Gammalsvenskby levt vidare, men har hamnat i skottlinjen i kriget efter den fullskaliga ryska invasionen från år 2022. Det finns en vänskapsförening mellan Sverige och Gammalsvenskby som driver en egen hemsida med information om byn, dess historia och liv fram till idag:

<https://www.svenskbyborna.se>

.